

Mazowsze. serce Polski

Mazowsze dla organizacji pozarządowych

Zadanie publiczne współfinansowane ze środków Samorządu Województwa Mazowieckiego

TALENT NIE MA ADRESU

Twórczynie i twórcy z południowego Mazowsza — bariery, możliwości, wybory

Dotyczy postaci: Klemens Oleksik, Adrian Szary, Grzegorz Rak, Waldemar Balcerowski, Stanisława Domagalska, Wanda Chodorowska, Maria Komornicka / Piotr Odmieniec Włast, Kazimierz Pomagalski, Marta Sokół

Przeznaczenie: szkoła podstawowa, klasy VII–VIII

Rekomendowany przedmiot: język polski / godzina wychowawcza

Szacowany czas: 2 godziny lekcyjne (90 minut)

Metryczka lekcji

Temat	TALENT NIE MA ADRESU — twórczynie i twórcy z południowego Mazowsza
Idea przewodnia	Miejsce urodzenia nie przesądza o możliwościach rozwoju. Poznajemy różne biografie i sprawdzamy, jakie bariery mogły i mogą napotykać osoby tworzące poza dużymi ośrodkami: np. ograniczony dostęp do edukacji, zajęć dodatkowych rozwijających umiejętności, czy sytuacja materialna. Z drugiej strony, warto zwrócić uwagę na lokalne działania funkcjonujących instytucji i grup (formalnych i nieformalnych), ale także wytrwałość i znaczenie własnych wyborów.
Cel ogólny	Pokazanie różnorodności dróg twórczych osób związanych z południem województwa mazowieckiego oraz rozwijanie umiejętności dostrzegania tak barier, jak i czynników wspierających rozwój.
Metody pracy	Praca z krótką biografią, dyskusja, mapa myśli, analiza porównawcza, praca projektowa.
Formy pracy	Praca w grupach, praca indywidualna, dyskusja na forum klasy.
Środki dydaktyczne	Karty postaci i karta pracy (w załączeniu), mapa regionu, tablica/arkusze papieru, flamastry; dostęp do internetu - opcjonalnie.

Cele operacyjne — uczeń:

- rozpoznaje różne dziedziny twórczości i opisuje wybrane biografie osób związanych z regionem;
- wskazuje bariery, z którymi mogą i mogli się mierzyć się twórcy;
- odróżnia informacje biograficzne od stereotypów dotyczących tzw. „prowincji”;
- dostrzega znaczenie wsparcia nauczycieli, lokalnych instytucji, grup formalnych i nieformalnych społeczności i własnej determinacji;

Mazowsze. serce Polski
Mazowsze dla organizacji pozarządowych
Zadanie publiczne współfinansowane ze środków Samorządu Województwa Mazowieckiego

• formułuje własne stanowisko w rozmowie o równym dostępie do rozwoju;

• wyszukuje informacje o lokalnej twórczyni lub twórcy i przygotowuje krótką notatkę.

PRZEBIEG LEKCJI

1. Wprowadzenie — gdzie może rozwijać się talent? (10 min)

Prowadzący zapisuje na tablicy pytanie: „Czy łatwiej rozwijać talent w dużym mieście, czy w małej miejscowości?". Uczniowie wskazują na swoje skojarzenia. Wspólnie rozróżniają możliwe szanse (np. szkoły, galerie, wydawnictwa, kontakty) i bariery (np. dojazdy, koszty, mniejsza liczba instytucji, stereotypy, godziny funkcjonowania placówek kulturalnych, ich program itp.).

2. Praca w grupach — poznajemy biografie (25 min)

Klasa pracuje w 8–9 grupach. Każda otrzymuje jedną kartę postaci z KARTY PRACY. Uczniowie czytają biografię i odpowiadają na pytania: czym zajmuje się ta osoba, co mogło jej pomagać w rozwijaniu pasji i umiejętności, jakie trudności lub ograniczenia pojawiają się w opowieści o jej drodze, co wiemy, a czego nie powinniśmy dopowiadać.

3. Mapa barier i możliwości (20 min)

Grupy nanoszą na wspólny arkusz przykłady do dwóch pól: „Bariery" i „Co pomagało / może pomagać". Przy każdym przykładzie dopisują, czy wynika to wprost z biografii, czy wynika z naszych przypuszczeń. Następnie – krótka prezentacja wniosków.

4. Dyskusja (15 min)

Rozmowa na forum: „Czy funkcjonowanie poza metropolia i dużym ośrodkiem miejskim musi oznaczać mniejsze szanse?", „Czy lokalne środowisko może być źródłem inspiracji i wsparcia lub nadawać sens naszej aktywności?", „Co szkoła, biblioteka, dom kultury i mieszkańcy mogą zrobić, by wspierać młode talenty i wspomagać w rozwoju?".

5. Plakat zespołowy — Talent nie ma adresu (15 min)

Grupy tworzą mini-plakat z hasłem motywującym do rozwoju.

6. Podsumowanie (5 min)

Każdy uczeń kończy zdanie: „Po tej lekcji wiem, że…".

Nauczyciel podkreśla, że biografie różnią się, podobnie jak trudności i bariery, które w różny sposób mogą być postrzegane przez poszczególne osoby.

Mazowsze. serce Polski
Mazowsze dla organizacji pozarządowych
Zadanie publiczne współfinansowane ze środków Samorządu Województwa Mazowieckiego

KARTA PRACY

TALENT NIE MA ADRESU — twórczynie i twórcy z południowego Mazowsza

Imię i nazwisko / grupa: _____

Klasa: _____

Zadanie 1. Fiszki postaci — praca w grupach

A. Klemens Oleksik (1918–1992) — tworzyć można w każdych warunkach

Urodził się w Zwoleniu, w rodzinie robotniczej. Po szkole podstawowej (1932) nie poszedł od razu do szkoły średniej, bo musiał zarabiać: pomagał na poczcie, był gońcem w kancelarii adwokackiej, pracował w szpitalu we Włodawie. Pisał już wtedy. Razem z kolegą Klemensem Kowalskim przygotowywał ręcznie pisemko „Dzwon Zwolenia" z wierszami, felietonami i odcinkami powieści. Pierwsze drukowane teksty ukazały się w miesięczniku klasztornym, kiedy przez dwa lata był w nowicjacie u księży misjonarzy w Górce Klasztornej.

W 1937 r. wyjechał do Warszawy. Żył z dorywczych zajęć, m.in. udzielał korepetycji i sprzedawał gazety, a jednocześnie chodził na kursy, dzięki którym zdobył małą maturę. Wojnę spędził w Zwoleniu: uczył się na tajnych kompletach i sam uczył innych, od 1943 r. walczył w partyzantce. Jest autorem słów hymnu zwoleńskiej szkoły średniej (dziś LO im. Jana Kochanowskiego), zaśpiewanego po raz pierwszy w czerwcu 1945 r. Po wojnie studiował polonistykę w Poznaniu, ale dyplomu nie zrobił.

Od 1957 r. mieszkał w Olsztynie i utrzymywał się wyłącznie z pisania. Redagował pismo „Warmia i Mazury", pisał wiersze, opowiadania i książki dla dzieci, przede wszystkim jednak opracowywał baśnie i legendy Warmii i Mazur (np. „Czarownica znad Bełdan"). Jego biografia pokazuje, że chcieć, znaczy móc, przy całej świadomości, że dużo go to kosztowało – organizacji pracy, wysiłku i samozaparcia.

Pytania do postaci: 1. Jaki rodzaj twórczości prezentuje/prezentowała ta postać? 2. Co pomaga/ło tej postaci się rozwijać? 3. Jakie bariery lub trudności dostrzegasz? 4. Co w tej historii jest związane z miejscem, a co z innymi okolicznościami? 5. Co motywuje/motywowało tę postać do działania?

.....

B. Adrian Szary (ur. 1983) — można inspirować, można inicjować aktywność

Urodził się w 1983 r. w Radomiu i z tym miastem związał dorosłe życie. W liceum (II LO im. M. Konopnickiej) uczył go polonista Wiesław Cieślik. Szary podkreśla, że to pod jego wpływem postanowił zostać nauczycielem polonistą. Studiował polonistykę na UMCS w Lublinie. Gdy był na drugim roku, jego dawny nauczyciel zmarł. Opiekę nad studentem przejął wtedy prof. Ryszard Tokarski, szkolny kolega Cieślika. Pod jego kierunkiem Szary napisał pracę magisterską o „Panu Kleksie", a w 2014 r. obronił doktorat o wartościach w bajkach Leszka Kołakowskiego.

Dziś uczy polskiego w VI LO im. J. Kochanowskiego w Radomiu i prowadzi zajęcia na Uniwersytecie Radomskim. Wydał około dwudziestu książek: tomiki wierszy, bajki, opowiadania, monodram, teksty piosenek, książeczki dla dzieci o Majce. Od lat prowadzi warsztaty literackie w Centrum Młodzieży „Arka", opiekuje się grupami poetyckimi „Tygiel" i „Erato" (Kozienice) i zredagował kilkanaście antologii z tekstami uczestników. W radomskiej Resursie Obywatelskiej rozmawiał z pisarzami związanymi z regionem. Z tych spotkań powstała książka „Nieoczywista przynależność". Jeden nauczyciel zmienił jego drogę, a teraz on sam wspiera kolejnych młodych autorów.

Mazowsze. serce Polski
Mazowsze dla organizacji pozarządowych
Zadanie publiczne współfinansowane ze środków Samorządu Województwa Mazowieckiego

Pytania do postaci: 1. Jaki rodzaj twórczości prezentuje/prezentowała ta postać? 2. Co pomaga/ło tej postaci się rozwijać? 3. Jakie bariery lub trudności dostrzegasz? 4. Co w tej historii jest związane z miejscem, a co z innymi okolicznościami? 5. Co motywuje/motywowało tę postać do działania?

.....

C. Grzegorz Rak (ur. 1960) — korzenie i skrzydła, czyli inspiracja w lokalności

Urodził się w 1960 r. w Rzeczniowie (powiat lipski) i tam spędził dzieciństwo. Wspomina, że pochłaniał wtedy mnóstwo książek, słuchał bajek opowiadanych przez mamę i sąsiadki, podsłuchiwał rozmowy dorosłych.

Studiował na kierunku kulturalno-oświatowym. Działał w Niezależnym Zrzeszeniu Studentów, prowadził nieformalny kabaret w klubach studenckich, a w połowie lat 80. wymyślił „premiery studenckie" w kieleckim Teatrze im. Stefana Żeromskiego. Pracował w Wojewódzkim Domu Kultury w Kielcach i kierował ośrodkiem kultury w Chęcinach. Po 1989 r. zajął się działalnością gospodarczą, z niezwiązaną z kulturą.

Do pisania wrócił w 2004 r. dramatem „Nasze święto", ale długo niczego nie wydawał. Pierwsza książka, powieść „Miłość w Rzeczniowie", ukazała się dopiero w 2018 r., gdy miał 58 lat. Potem wyszły m.in. „Fotografia" (2019), „Opowiadania nie tylko mazurskie" (2021) i „Puzzle polskie", w których wracają Rzeczniów i okolice rzeki Kamiennej. Za opowiadanie „Nareszcie w domu" dostał nagrodę „Złote Pióro Wojewody Świętokrzyskiego" (do konkursu nadesłano 234 teksty). Mieszka w Skarżysku-Kamiennej, a nowe książki prezentuje najpierw w rodzinnym Rzeczniowie. Sam mówi, że przed przeznaczeniem nie ma sensu uciekać.

Pytania do postaci: 1. Jaki rodzaj twórczości prezentuje/prezentowała ta postać? 2. Co pomaga/ło tej postaci się rozwijać? 3. Jakie bariery lub trudności dostrzegasz? 4. Co w tej historii jest związane z miejscem, a co z innymi okolicznościami? 5. Co motywuje/motywowało tę postać do działania?

.....

D. Waldemar Balcerowski (ur. 1967) — pamięć miejsca

Pochodzi z Rzeczniowa. Jest nauczycielem w Zespole Szkół Ogólnokształcących i Technicznych w Lipsku. Jego pierwszy tomik, „Miejsce", ukazał się w serii debiutów Oficyny Wydawniczej „Radostowa" w Starachowicach.

Najbardziej znany jest tomik „Rzeczniowskie notacje" (2021) z grafikami Magdaleny Kruk. Wydała go Gminna i Powiatowa Biblioteka Publiczna w Rzeczniowie. Wiersze opisują ukształtowanie terenu, historię, zwyczaje i dzisiejsze życie Rzeczniowa. Autor szuka w nich śladów swojego dzieciństwa i młodości i patrzy na nie oczami dorosłego. Współredagował też zbiór miejscowych podań „Kuferek pełen legend. Gmina Rzeczniów w miejscowych opowieściach i przekazach". Jego wiersze publikuje „Świętokrzyski Kwartalnik Literacki".

Spotyka się z czytelnikami w bibliotekach i domach kultury regionu: w Rzeczniowie, Lipsku, Zwoleniu (tam jego wiersze recytowali uczniowie miejscowej szkoły). Na jego przykładzie widać, że lokalna biblioteka może wydawać książki, a szkoła i dom kultury mogą pomóc poezji dotrzeć do ludzi.

Pytania do każdej postaci: 1. Jaki rodzaj twórczości prezentuje/prezentowała ta postać? 2. Co pomaga/ło tej postaci się rozwijać? 3. Jakie bariery lub trudności dostrzegasz? 4. Co w tej historii jest związane z miejscem, a co z innymi okolicznościami? 5. Co motywuje/motywowało tę postać do działania?

.....

E. Stanisława Domagalska (1946–2007) — twórczość i ograniczenia polityczne

Urodziła się w 1946 r. w Radomiu. Skończyła polonistykę na Uniwersytecie Warszawskim, w pierwszej połowie lat 70. pracowała w Wytwórni Filmów Dokumentalnych. Pisała książki dla dzieci, m.in. „Przyszywany dziadek" (1975), „Coś" (1977) i „Kapeć". Niektóre przetłumaczono na inne języki.

Mazowsze. serce Polski
Mazowsze dla organizacji pozarządowych
Zadanie publiczne współfinansowane ze środków Samorządu Województwa Mazowieckiego

Na przełomie 1975 i 1976 r. podpisała protest przeciwko zmianom w konstytucji PRL. Władze odpowiedziały zakazem druku i na wiele lat zniknęła jako autorka. Musiała szukać innej pracy: była wychowawczynią w ośrodku neuropsychiatrii dziecięcej w Garwolinie, potem uczyła polskiego w wiejskiej szkole.

W 1981 r. zaczęła pracę w „Tygodniku Solidarność". W stanie wojennym redagowała pisma podziemne („Tygodnik Wojenny", „Przegląd Wiadomości Agencyjnych"), a oficjalnie pisała do miesięcznika „Powściągliwość i Praca". Od 1991 r. robiła filmy dokumentalne w Studiu Filmowym Kronika. Zmarła w 2007 r. Rok później wydano wybór jej reportaży „Intensywny zapach ruty". W jej przypadku twórczość zatrzymała nie odległość od dużego miasta, ale cenzura i decyzje władzy.

Pytania do postaci: 1. Jaki rodzaj twórczości prezentuje/prezentowała ta postać? 2. Co pomaga/ło tej postaci się rozwijać? 3. Jakie bariery lub trudności dostrzegasz? 4. Co w tej historii jest związane z miejscem, a co z innymi okolicznościami? 5. Co motywuje/motywowało tę postać do działania?

.....

F. Wanda Chodorowska (1921–2019) — droga do edukacji

Urodziła się w 1921 r. w Borsukach, dziś w gminie Rzeczniów. Ze wspomnień wynika, że w jej rodzinnej wsi nie było prądu, zegarek miał tylko sołtys, a większość dorosłych nie umiała czytać. Jadło się chleb, ziemniaki, kapustę i kaszę, a jajko czy kawałek sera były świętem. Najwięcej pieniędzy szło na naftę do lampy i sól.

Mimo to uczyła się dalej. Opisała wiejską szkołę powszechną, potem liceum w Radomiu i życie na stancji z dala od domu, a w czasie wojny tajne komplety. W wieku 18 lat zdała małą maturę z wyróżnieniem. Magistrem polonistyki została, mając 35 lat.

Była nauczycielką, korepetytorką, pielęgniarką, w czasie wojny partyzantką, później pilotką wycieczek i współtwórczynią telewizyjnych programów edukacyjnych. Ciekawość świata nie opuszczała jej do końca: w wieku 70 lat nauczyła się obsługi komputera, po dziewięćdziesiątce tabletu. Pisała wiersze („Myśli rymowane") i wspomnienia („Zostało w pamięci"), szyła obrazy z patchworku. W 2025 r. ukazała się jej książka o dzieciństwie i wojnie „Ja, Wanda z chłopów".

Pytania do postaci: 1. Jaki rodzaj twórczości prezentuje/prezentowała ta postać? 2. Co pomaga/ło tej postaci się rozwijać? 3. Jakie bariery lub trudności dostrzegasz? 4. Co w tej historii jest związane z miejscem, a co z innymi okolicznościami? 5. Co motywuje/motywowało tę postać do działania?

.....

G. Maria Komornicka / Piotr Odmieniec Właст (1876–1949) — twórczość i tożsamość

Urodziła się w 1876 r. w Grabowie nad Pilicą, w zamożnej rodzinie ziemiańskiej. Bieda nie była tu przeszkodą: matka przeprowadziła się z dziećmi do Warszawy, żeby uczyli je najlepsi nauczyciele, a w 1894 r. Maria spędziła kilka miesięcy w Cambridge. Była poetką, krytyczką literacką i tłumaczką, współpracowała z „Chimerą", ważnym pismem Młodej Polski. Recenzje podpisywała pseudonimem Piotr Właст, który zaproponowała matka.

Trudność stanowiły oczekiwania wobec kobiety z „dobrego domu". Najstarszy brat źle przyjmował jej literackie ambicje, a małżeństwo z poetą Janem Lemańskim rozpadło się po dwóch latach. W 1907 r., mając 31 lat, ogłosiła, że jest mężczyzną, i od tej pory konsekwentnie występowała jako Piotr Odmieniec Właст. Rodzina uznała to za chorobę i w latach 1907–1914 poeta przebywał w zakładach leczniczych. Potem wrócił do Grabowa i tam pisał „Xięgę poezji idyllicznej".

Za życia został niemal zupełnie zapomniany. Zmarł w 1949 r. w Izabelinie pod Warszawą. Dopiero po latach badacze wydali jego utwory i listy (m.in. w 1996 i 2011 r.), a w 2009 r. w Grabowie nad Pilicą stanął pomnik. Rozmawiamy o tej postaci z szacunkiem, bez sprowadzania jej biografii do sensacji.

Pytania do postaci: 1. Jaki rodzaj twórczości prezentuje/prezentowała ta postać? 2. Co pomaga/ło tej postaci się rozwijać? 3. Jakie bariery lub trudności dostrzegasz? 4. Co w tej historii jest związane z miejscem, a co z innymi okolicznościami? 5. Co motywuje/motywowało tę postać do działania?

.....

H. Kazimierz Pomagalski (1938–2024) — zmiana drogi i wyjazd

Urodził się w 1938 r. w Lipsku nad Wisłą. Do szkół chodził w Radomiu. Maturę zdał w technikum finansowym, czyli szkole przygotowującej do pracy w biurze, nie w sztuce. Mimo to dostał się do Państwowej Wyższej Szkoły Sztuk Plastycznych we Wrocławiu (studia w latach 1958–1964), a dyplom obronił na Wydziale Szkła u prof. Stanisława Dawskiego.

Zaczynał od projektowania szkła i grafiki, od 1976 r. zajmował się już tylko malarstwem i rysunkiem. W 1981 r. zamieszkał w Forcalquier w Prowansji, na południu Francji, i tam pracował do końca życia. Miał ponad 85 wystaw indywidualnych, m.in. w Paryżu, Awinionie, Aix-en-Provence, Lyonie, Brukseli, Londynie, Hamburgu i Genewie. Jego prace są w zbiorach m.in. Muzeum Narodowego w Warszawie i Muzeum Sztuki Współczesnej w Radomiu.

O Lipsku nie zapomniał. Wystawiał w Lipskim Centrum Kultury (2011–2013), a w 2012 r., gdy otrzymał tytuł Honorowego Obywatela Miasta Lipska, namalował tam obraz na żywo przy muzyce. Zmarł w 2024 r.

Pytania do postaci: 1. Jaki rodzaj twórczości prezentuje/prezentowała ta postać? 2. Co pomaga/ło tej postaci się rozwijać? 3. Jakie bariery lub trudności dostrzegasz? 4. Co w tej historii jest związane z miejscem, a co z innymi okolicznościami? 5. Co motywuje/motywowało tę postać do działania?

.....

I. Marta Sokół — tradycja i twórcze przetwarzanie lokalności

Pochodzi ze Starej Wsi koło Sienna. Skończyła geografię i przez kilka lat uczyła w szkole. Potem, jak sama mówi, z wyboru zajęła się domem. Po przeprowadzce pod Radom prowadziła w mieście małą galerię sztuki. Kupowała do niej figurki aniołów, ale wszystkie wyglądały podobnie: okrągłe i złocone. Postanowiła więc spróbować zrobić własne.

Jej anioły powstają ze starego drewna, czyli desek z dawnych mazowieckich chałup, okiennic, parapetów i drzwi, które łączy z metalem ze złomu (zdarzają się nawet koła zębate albo części sprzęgła). Kiedy jedzie po deski, prosi, żeby ktoś opowiedział jej historię domu, z którego pochodzą. Pierwsze anioły miały tylko zdobić podwórko. Ktoś je zauważył i namówił ją na wystawę.

Mieszka w otulinie Puszczy Kozienickiej. W 2013 r. otworzyła przy domu Galerię „Pod Aniołem”, a w 2020 r. drugą galerię w Kazimierzu Dolnym. Prowadzi fundację, która promuje lokalnych artystów. Wystawiała m.in. w Radomiu, Kozienicach, w Teatrze Kamienica w Warszawie i w Piwnicy pod Baranami w Krakowie, a swoje prace przekazuje na aukcje charytatywne dla chorych dzieci. Ponowne wykorzystywanie materiałów nazywamy dziś „zero waste”, ale u Marty Sokół wynikło ono z fascynacji dawną wsią i poszukiwania własnej drogi, a nie z mody.

Pytania do postaci: 1. Jaki rodzaj twórczości prezentuje/prezentowała ta postać? 2. Co pomaga/ło tej postaci się rozwijać? 3. Jakie bariery lub trudności dostrzegasz? 4. Co w tej historii jest związane z miejscem, a co z innymi okolicznościami? 5. Co motywuje/motywowało tę postać do działania?

.....

Zadanie 2. Bariery i możliwości — uzupełnij tabelę

Przykład z biografii	Bariera / trudność	Wsparcie / możliwości

Mazowsze. serce Polski
Mazowsze dla organizacji pozarządowych
Zadanie publiczne współfinansowane ze środków Samorządu Województwa Mazowieckiego

Zadanie 3. Fakty czy stereotypy?

Wpisz po jednym przykładzie. Zaznacz, czy potwierdza go konkretna biografia, czy jest tylko uogólnieniem.

Stwierdzenie	Fakt z biografii czy stereotyp? Uzasadnij.
„Prawdziwy artysta musi mieszkać w dużym mieście.”	
„Życie poza metropolią może dostarczać tematów i inspiracji.”	
„O rozwoju decyduje wyłącznie talent.”	
„Prowincja to stan umysłu”	
„Bieda ułatwia rozwój”	

Zadanie 4. Odkrywamy twórców z naszej okolicy

Znajdź osobę tworzącą lub działającą kulturalnie w twojej miejscowości albo gminie.

Możesz zapytać w bibliotece, domu kultury lub poszukać informacji w lokalnych źródłach.

Imię i nazwisko: _____

Dziedzina działalności: _____

Związek z miejscem / regionem: _____

Co może ułatwiać, a co utrudniać tej osobie działalność? _____

Źródło informacji: _____

Notatka (3–4 zdania):

_____

_____

_____

_____

_____

_____

Zadanie 5. Podsumowanie

Dokończ zdania:

• Talent nie ma adresu, ponieważ

_____
_____
_____

• W naszej okolicy możemy wspierać twórców poprzez:

_____
_____
_____

• Jeśli w dążeniu do realizacji swoich pasji napotkasz przeszkody, pokonujesz je poprzez:

_____
_____
_____